
Zmaga Kumer
Gregorčičev »Izgubljeni cvet« kot ljudska pesem

Raziskava Gregorčičeve pesmi »Izgubljeni cvet«, zapisane in zvočno posnete po petju ljudskih pevcev, dokazuje, da ljudski pevci, tudi kadar si prisvojijo neko umetno pesem, ravnajo z njo po zakonitostih pesemskega izročila. Zato so ponarodele pesmi posreden dokaz, da je ljudska pesem enakovredna umetni poeziji ter po nastanku in življenju neodvisna od nje.

When it was sung by folk singers Simon Gregorčič's poem "Izgubljeni cvet" was also recorded on audio tape. Further analysis proves that even when folk singers appropriate a certain literary poem they treat it according to the laws of song tradition. This is why poems which had become popular songs represent an indirect proof that folk songs are equivalent to literary prose and that their origin and life cycle do not depend upon it.

Ko je Karel Štrekelj prevzel nalogo, da za Slovensko matico pripravi izdajo vseh dotlej zbranih ljudskih pesmi - že objavljenih ali še rokopisnih zapisov -, je kot »nenarodne« izločil vse tiste, za katere je bil znan pesnik ali je domneval, da so po izvoru umetne. Ker pa so bile nekatere vendar zelo razširjene, jih je z začetnimi vrsticami navedel v seznamih na koncu posameznih vsebinskih skupin. Po Štrekljevi smrti je delo dokončal Joža Glonar. V predgovoru k 4. knjigi je orisal zgodovino nastajanja izdaje »Slovenske narodne pesmi« (1-4, 1895-1923) in Štrekljeve poglede na ljudsko pesem. Pokazalo se je, da se z njimi ni strinjal, marveč je sprejemal mnenje Johna Meierja, ki je ljudski pesmi odrekal izvornost. Po Meierjevi »receptijski teoriji« je ljudska pesem samo nekakšen plagiat umetne poezije.

Glonar je Meierjeve teoretične poglede povzel na str. 45 svojega predgovora v Štrekljevo zbirko: »*Narodna pesem* ni nič drugega, ko samo ena, slučajna oblika, zajeta iz splošnega rezervoarja pesniških izraznih sredstev, ki ga venomer množi in spreminja baš *umetna* poezija ... Umetna poezija ustvarja vedno nove elemente in oblike poetičnega izražanja, narodna poezija pa naravnost samo ob tem živi, da to tuje blago ... po svoje kombinira in vedno znova variira.»

Isto misel je ponovil na str. 49, ko pravi: »Duha narodne pesmi bomo spoznali šele iz podrobnega študija, kako narodna pesem izbira, zameta, spreminja in kombinira elemente izražanja, ki jih ustvarja umetna poezija.«

Prav podrobni študij besedil ljudske pesmi skupaj z melodijo pa je razkril, da umetna poezija ni vir ljudske, marveč sta to dve enakovredni zvrsti pesemskega izražanja, vsaka s svojimi značilnostmi in zakonitostmi. Umetna poezija vpliva na ljudsko samo po vsebini, kadar ljudski pevci neko umetno pesem sprejmejo med svoje. Nekaj takih primerov so »ponarodele pesmi«. Ta oznaka ne pomeni vrednotenja, marveč le pojasnjuje, da je znano, kdo je pesem zložil. Pevcem to nič ne pomeni, s pesmijo ravnajo kakor z drugimi domačimi, zato se zaradi petja po posluhu lahko začnejo pojavljati v besedilu spremembe, ki so znamenje za nastajanje variant. S tem pa »ponarodela pesem« že dobi pravico, da jo imamo za enakovredno ljudskim po izvoru.

Zakaj je neka pesem sprejeta, druga pa ne, je težko reči in vzrok je verjetno od primera do primera drugačen. Vsekakor je videti, da ne odloča niti kakovost umetne pesmi, niti ugled pesnika. Nekaj ne prav oprijemljivega pritegne pevce. Tako se je npr. zgodilo, da je ponarodela Prešernova *Nezakonska mati*, toda nobena njegovih ljudskih *posnaženih*. Nasprotno pa je Jenkov *Knezov zet* izpodrinil ljudsko pesem, ki je bila Jenku za predlogo.¹

Od pesmi *Simona Gregorčiča* so kot ponarodele znane tri: *Veseli pastir*, *Njega ni in Izgubljeni cvet*, ki je prvič izšla v Zori 1872 (str. 43), nato v Poezijah 1882 in je predmet tega članka.²

Gregorčičevo besedilo obsega pet štirivrstičnih kitic, ki ustrezajo oblikovnemu tipu poskočnice (5454 v daktilskem ritmu z anakruzo):

v/-vv-v

v/-vv-

v/-vv-v

v/-vv-

1. Sinoči je pela
ko slavček ljubó,
zakaj pa je danes
rosno nje oko?

2. Sinoči cvetoča,
rudeča ko kri,
zakaj pa ji danes
obrazek bleđi?

5. Tja doli po polju
pa stopa nekdó,
on cvet je potrgal,
zdaj – uka glasno!

3. Imela je vrtec,
oj, vrtec krasán,
ko davi je vstala,
bil cvet je obran.

4. Oh, cvetje je rahlo,
čez noč se ospe:
a žal je še meni
po njem, o dekle!

¹ Gl. opombo k pesmi »Fantič umorjen zaradi ljubezni do gospodove hčere / B- v: Slovenske ljudske pesmi, 3. knj. Pripovedne pesmi. Ljubljana, Slovenska matica, 1992, št. 194.

² Simon Gregorčič, Zbrano delo. Prva knjiga. Uredil in z opombami opremil France Koblar. Ljubljana 1947, str. 390 sl. (v seriji: Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev).

Gregorčičeve Poezije, ki so izšle v 188 izvodih, so bile v pol leta razprodane,⁴ kar je očiten dokaz o priljubljenosti Gregorčiča kot pesnika. S Poezijami je pesem *Izgubljeni cvet* prišla med ljudi in verjetno kmalu dobila melodijo, kar je omogočilo, da je ponarodela.

Kot taka je bila prvič zapisana 11. jan. 1908. Zapisal jo je Franc Kramar, eden glavnih zbiralcev Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi z napevi, ki je začel delovati 1906 pod vodstvom K. Štreklja.⁴ Kramarju je pesem zapela Uršula Zalar v Mateni pri Igu. Istega leta jo je na Koblju pri Oplotnici zapisal domačin Jožef Lešnik. Francetu Steletu, pevovodji Lire v Kamniku, je *Izgubljeni cvet* zapel Anton Pirc iz Tunjic 30. okt. 1910. Drugi Kramarjev zapis je iz l. 1918, peli pa so »slovenski vojaki na fronti«, če naj verjamemo Kramarjevi pripombi k zapisu. Morda ne ravno na fronti, vojaki pa že, ker vemo, da je Kramar zapisoval med njimi v ljubljanskih vojašnicah.

Janko Žirovnik v prvih izdajah svojih priredb »narodnih pesmi« te ponarodele še ni upošteval in tudi v Bajukovi in Devovi zbirki ni nobenega primera. Pač pa se pojavi v Žirovnikovi »drugi«, preurejeni izdaji v dveh zvezkih, in sicer v 1. zv. iz leta 1933 kot št. 104.

Obstajajo tudi zvočni posnetki, od katerih bosta tu upoštevana dva. Večglasni je od 31. jan. 1964 iz Gorenje vasi pri Ribnici na Dolenjskem, enoglasni pa od 3. marca 1988, ko je pesem zapela Rozika Ofič iz Dramelj pri Celju.⁵

Zakovitost ljudske pesmi, da živi samo skupaj z melodijo in da ta povezanost lahko vpliva na besedilo (in narobe), se je pokazala tudi pri obravnavanem primeru. Najstarejši trije zapisi (iz Matene, s Koblja in iz Tunjic) imajo vsak svojo melodijo. Matenska in tunjiška imata po osem taktov, kar ustreza štiritvrtični kitici Gregorčičevega besedila. Kramar je pod matensko v 3/4 taktovskem načinu, ki jo je označil za »narodno«, zapisal samo 1. kit., za nadaljevanje besedila pa opozoril na Poezije I, str. 27 in 28. Stele je tunjiški melodiji napak prisodil 4/4 taktovski način, čeprav je glede na ritem besedila ustrežnejši 2/4.

V 2/4 taktovskem načinu je tudi zapis s Koblja, s katerim pa je zapisovalec hotel posnemati enega od načinov fantovskega petja, da namreč začetek pesmi zapoje vodilni pevec sam ali si ga delita dva solista, nato poprime vsa skupina. Vendar zapis ni prepričljiv, ker je za solistični del iz osmih taktov uporabljena vsa 1. kit., nato sledi 2. kit. z drugačno, spet osemtaktno melodijo za skupino pevcev. Kaj takega pri načinu solo-tutti ni v navadi. Razen tega je zato zmanjkalo Gregorčičevega besedila in je v zapisu s Koblja na koncu še ena kitica:

Preglasno je pela
z veseljem tako,
zato pa je danes
nje rosno oko.

Ker Lešnik ni bil prav zanesljiv zapisovalec in je poskušal tudi kaj pesnikovati ob svojih zapisih, je mogoče, da je 6. kitico sam dodal.

⁴ Prav tam str. 381.

⁴ Več o tem gl. Zmaga Kumer, Slovenske ljudske pesmi z napevi. Poročilo o glasbenem gradivu, nabranem 1906–1914 pod Štrekljevim vodstvom, zdaj v Glasbenonarodopisnem inštitutu v Ljubljani, v: Slov. etnograf 12/1959, 203–210.

⁵ Vsi zapisi in zvočni posnetki so v arhivu GNI (= Glasbenonarodopisni inštitut Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti) pod št. GNI O 3777, GNI O 3220, GNI O 6569, GNI O 11.066, GNI M 26.454 in GNI M 44.574.

Ostali štirje primeri, ki so z različnih koncev Slovenije, pa imajo vsi isto melodijo, ki je za to pesem zdaj značilna. Kramar jo je v opombi k zapisu iz leta 1918 označil kot »narodni napev kranjski«. Morda se je res iz osrednje Slovenije razširil drugam. Po zgradbi sodeč moremo avtorstvo za to melodijo pripisati ljudskim pevcem in ne kateremu od naših skladateljev. Za osemtaktno melodijo v 3/4 taktovskem načinu je uporabljena le polovica kitice, ker se 1. verz trikrat ponovi in nato doda 2. verz. Taka oblika kitice je v naši ljudski pesmi pogosta, ni vezana le na nekatere zvrsti pesmi in ne na posamezna območja, kakor kažejo naslednji primeri:

Jaz pa pojdem na Gorenjsko, 3-krat
gor na Oberštajersko.

Moj fantič je na Trolsko vandrav, 3-krat
oh, zdaj tam gor bolan leži.

Vsi so venci beli, 3-krat
samo moj zeleni.

Jaz pa u gorco, gorco grem, 3-krat
u gorco grem sam.

Prav lepa je trnovska fara, 3-krat
še lepši je trnovski zvon.

Zaradi ustaljenega, toda napačnega mnenja, da je v ljudski pesmi štirivrstična kitica najbolj prava, se je zgodilo, da je v Kramarjevem zapisu in v Žirovnikovi priredbi predpisana ponovitev melodije. S tem je bila vzpostavljena štirivrstičnost kitice:

1. Sinoči je pela 3-krat
ko slavček ljubo.
Zakaj pa je danes 3-krat
rosno nje oko?

Sicer pa so vojaki, ki so to peli Kramarju, izpustili Gregorčičevo 4. kitico.

V obeh najmlajših zapisih (iz 1964 in 1988) so kitice dvovrstične, torej polovične glede na izvirnik, sicer pa je v njih nekaj manjših sprememb. V 2. kitici primera iz 1964 je *tak solzno oko* namesto *rosno nje oko*, izpadla je 2. kitica izvirnika (*Sinoči cveteča ...*), na koncu je *Tam doli ...*, namesto *Tja doli ...* in *zdaj vriska ...*, namesto *zdaj uka*.

V primeru iz 1988 je besedilo sploh premetano, ne da bi zaradi tega trpeli vsebina pesmi in njena izpovednost:

1. Sinoči je pela 3-krat
kot slavček ljubo.
2. Ko davi je vstala, 3-krat
biv cvet je obran.
3. Sinoči cveteča, 3-krat
rudeča kot kri.

4. Zakaj pa ji danes
obrazek bleđi?	3-krat
5. Imela je vrtec,
oj vrtec krasan.	3-krat
6. Tam doli po polju
pa vriska nekdo.	3-krat
7. On cvet je potrgav,
zdaj vriska glasno.	3-krat
8. Al cvetje je rahlo,
črez noč se uspe.	3-krat
9. A žal je še meni
po njem, o dekle.	3-krat

Vredno bi bilo na podoben način raziskati še druge pesmi, za katere poznamo pesnika ali skladatelja. Saj bi se pokazalo, da ljudski pevci tudi takrat, ko si prisvojijo neko umetno pesem, ne »kombinirajo elementov izražanja, ki jih ustvarja umetna poezija«, marveč se ravnajo po oblikovnih zakonitostih pesemskega izročila. Tako so ponarodele pesmi posreden dokaz, da ljudska pesem – tudi slovenska – z umetniškega vidika ne zaostaja za umetno, marveč ji je v svoji drugačnosti povsem enakovredna. Na Slovenskem je zaživela davno, preden je prvi slovenski pesnik pomočil pero v črnilnik, in je nastajala stoletja ob umetni poeziji ter se ohranila živa do danes, vsebinsko in oblikovno bogata.

Zusammenfassung

Die Dichtung »Izgubljeni cvet« von S. Gregorčič als Volkslied

Als K. Štrekelj an der Ausgabe slowenischer Volkslieder (Slovenske narodne pesmi, 1–4., Ljubljana 1895–1923) arbeitete, vertrat er die Ansicht, daß jene Lieder, deren Verfasser bekannt sind, nicht zu den Volksliedern gerechnet werden können, obwohl im Volke gesungen. Nach dem Tode Štrekeljs übernahm Joža Glonar die Aufgabe, das Werk zu vollenden. Im Vorwort zum 4. Band äusserte er sich gegen die Ansicht Štrekeljs und vertrat die Theorie John Meiers, wonach das Volkslied nur das Kunstlied zu kopieren imstande ist. Glonar meinte, daß man den »Geist des Volksliedes« erkennen wird, wenn man die Anwendung der Elemente des Kunstliedes in Volkslied studierte.

Die Verfasserin aber behauptet, daß das Volkslied dem Kunstliede ebenbürtig ist, weil sein Entstehen und Leben eigenen Gesetzen folgt. An einem Liebeslied des beliebten Dichters S. Gregorčič wird gezeigt, was geschieht, wenn ein Kunstlied vom Volke angenommen wird. Also sind auch solche Lieder ein weiterer Beweis, daß das Volkslied als unabhängige Kunst betrachtet werden kann und einen wesentlichen Teil der Kultur eines Volkes darstellt.

Da lipa moja Njivica,
 da kako na je tóžena!
 Da kó-baj jo je tožilo?
 Ne vydí' pa ne rožice,
 šće te, ka so, so upárjene.
 Nu kó-baj je je upáriló?
 Tu je ta slana ta tow jésani.

Oj lepa moja Njivica,
 kako je močno žalostna!
 Le kaj jo užalostilo je?
 Ne vidi rožic mi nič več,
 če so, so vse poparjene.
 Le kaj jih je poparilo?
 Jesenska slana je bilá.

